

УДК:94(477.83/.86) “1918/1919”

© Андрій Королько (Івано-Франківськ)

В ОБІЙМАХ ЗЛУКИ... СНЯТИНЩИНА У РОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ЗАХІДНИХ УКРАЇНЦІВ (1918 – 1919 рр.)

У статті розглянуто форми активізації національного руху у Снятинському повіті Галичини напередодні розпаду Австро-Угорської імперії і початку української революції на західноукраїнських землях. Автором охарактеризовано формування осередків української влади у краї у ході листопадового зриву 1918 р., розкрито особливості законодавчого забезпечення процесу формування й діяльності місцевих органів влади і управління, правоохоронних органів, збройних формувань. Особливо звернено увагу на передумови, хід і наслідки румунської окупації Снятинщини.

Ключові слова: Снятинщина, Покуття, Галичина, Буковина, віче, повітові ради, збройні сили, судова система, окупаційний режим, військова адміністрація.

Королько А.

В объятиях единения... Снятинщина в годы национально-освободительного движения западных украинцев (1918 – 1919 гг.)

В статье рассмотрены формы активизации национального движения в Снятинском повете Галичины накануне распада Австро-Венгерской империи и начала украинской революции на западноукраинских землях. Автором охарактеризовано формирование очагов украинской власти в крае в ходе ноябрьского переворота 1918 г., раскрыты особенности законодательного обеспечения процесса формирования и деятельности местных органов власти и управления, правоохранительных органов, вооруженных формирований. Отдельно обращено внимание на предпосылки, ход и последствия румынской оккупации Снятинщины.

Ключевые слова: Снятинщина, Покутье, Галичина, Буковина, “вече”, поветовые рады, вооруженные силы, судовая система, окупационный режим, военная администрация.

Korolko A.

In the Embraces of Merging... Snyatyn District in the Years of the National Liberation Struggle of Western Ukrainians (1918-1919)

The article discusses the forms of intensification of the national movement in Snyatyn district of Galicia before the downfall of the Austrian and Hungarian Empire and the beginning of the Ukrainian revolution in the west of Ukraine. The author described the formation of the branches of the Ukrainian authorities in the region during the November breakdown in 1918, and showed the peculiarities of the legislative ensuring of the process of the formation and activity of local authorities and government, law enforcement bodies, armed forces. Attention is drawn separately to the prerequisites, course and consequences of the Romanian occupation of Snyatyn district.

Key words: Snyatyn district, Pokuttya, Galicia, Bukovina, public meeting, district councils, armed forces, judiciary, occupation regime, military administration.

Західно-Українська Народна Республіка була втіленням державницьких устремлень українців Галичини, Буковини й Закарпаття. Звістка про встановлення української влади у Львові 1 листопада 1918 р. облетіла усі куточки Східної Галичини. Не була осторонь процесу встановлення української влади і Снятинщина, де формувався новий місцевий державний і адміністративний апарат, крок за кроком простежувався процес державотворення і становлення української державності.

Важливим джерелом для дослідження означеної проблеми є мемуари. Серед праць такого характеру варто виокремити свідчення очевидців подій і спогади В. Бемка, М. Бурнадза, В. Воробця, І. Кузича, С. Фодчука та інших¹, які передусім стосувалися встановлення української влади на Покутті у листопаді 1918 р., висвітлили перші дні окупації Покуття, зокрема і Снятинщини, румунськими військами у травні 1919 р. До цих джерел необхідно підходити обережно, адже у них трапляються неточності, інколи спотворення деяких фактів і явищ.

У дослідженні частково взяті до уваги документи вищих органів влади управління ЗУНР, зокрема, які стосувалися конституційних основ організації влади на місцях².

Певну інформацію почерпнули з періодичних видань центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР, румунської влади на Буковині: “Діло”, “Република”, “Громадський голос”, “Покутський вісник”, “Нове життя” “Український прапор”, “Czernowitzer Morgenblatt”. Джерелознавча цінність цього корпусу документів полягає в тому, що тут уміщувались матеріали про становище в краї, а також різноманітні статті з питань державного, національного, культурного, освітнього будівництва, практичної діяльності місцевих органів управління, суспільно-політичного та громадського життя. Також містилась інформація про причини і перебіг наступу румунських військ на територію Снятинщини, становище краю після загарбання.

Незважаючи на те, що історія ЗУНР знайшла відображення у дослідженнях багатьох українських авторів³, проте мало зверталось уваги на вивчення проблеми становлення і функціонування органів української влади на Снятинщині у зазначений період, питанню румунської окупації краю у ході

національно-визвольних змагань західних українців. Частково зверталися до цієї проблеми диспорий історик М. Бажанський⁴, сучасні українські дослідники В. і К. Кройтор⁵, І. Монолатій⁶, В. Харитон⁷.

Метою статті є комплексне дослідження становлення і функціонування української влади на території Снятинщини, румунської окупації краю у період існування Західно-Української Народної Республіки. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: показати форми активізації національного руху у Снятинському повіті напередодні розпаду Австро-Угорської імперії і початку української революції на західноукраїнських землях; простежити формування осередків української влади у краї у ході листопадового зриву 1918 р.; розкрити особливості законодавчого забезпечення процесу формування й діяльності місцевих органів влади і управління, правоохоронних органів, збройних сил; висвітлити суспільно-політичні й національно-культурні процеси; охарактеризувати передумови, хід і наслідки румунської окупації Снятинщини.

Протягом 1918 р. Австро-Угорська імперія знаходилась в умовах загальної кризи. Водночас західні українці перебували під впливом процесів національного державотворення на Наддніпрянщині. У березні 1918 р. в багатьох повітах Східної Галичини, зокрема і у Снятинському повіті, пройшли масові віча на честь проголошення самостійності УНР і підписання Берестейського мирного договору⁸.

Друга хвиля вічового руху пройшла краєм у вересні – жовтні 1918 р. Основним лейтмотивом рішень і відозв масових заходів, організованих національними політичними силами, стала вимога їх учасників до влади утворити український автономний коронний край в Австро-Угорщині з обов'язковим включенням до нього всіх етнічних українських земель монархії: «домагаємось поділу Галичини і сполуки всіх українських областей нашої держави в один український коронний край з власним сеймом, намісником і з окремою українською адміністрацією. Також виступали за підтримку ідеї об'єднання з Наддніпрянською Україною.

Більшість заходів закінчувалося ухваленням постанов про рішуче неприйняття можливості прилучення до Польщі. Показовим у цьому є резолюція народного віча у Снятині за підписом Василя Стефаніка від 21 вересня 1918 р.: «Всі Українці Снятинської Землі протестують отсими урочисто і привселюдно проти всяких змагань якого-небудь прилучення Східної Галичини до будучої Польщі, укріплюють свій протест народньою присягою, що ані ніхто із живих Українців повіту ані ніхто із їх потомків ніколи-преніколи не узнає польської приналежности державної ні то польського суверена, будь ним князь, великий князь, король чи президент або який иньший репрезентант тої польської держави, що дальше пятнують всяку через польських політиків форсовану комбінацію прилученя Східної Галичини до Польщі як нужденний політичний морд всеї української нації в Галичині а урочистою клятвою одностайно і однодушно зобов'язуються всім таким насильним змаганням супротивити силу діла до послідної краплі крови»⁹.

На початку осені внаслідок несприятливого перебігу Першої світової війни виникла загроза розпаду імперії. Щоб її врятувати, імператор Австро-Угорської імперії 16 жовтня 1918 р. видав маніфест про федеративний устрій держави, в якій «кожне плем'я на території, яку воно заселяє, творить свій власний державний організм».

Українські парламентарії для вирішення долі українських земель, що перебували в складі Австро-Угорщини, скликали на 18 жовтня 1918 р. до Львова Установчі збори, які проголосили себе Українською Національною Радою (УНРада) з повноваженнями парламенту. У своєму першому маніфесті УНРада проголосила 19 жовтня 1918 р. Українську державу на українських етнічних землях імперії, закликавши до її творення всі національні меншини краю¹⁰. Також було вирішено виробити демократичну конституцію та обрати президента УНРади, яким став Є. Петрушевич¹¹.

Щоб запобігти перехопленню поляками ініціативи у Східній Галичині, 30 жовтня львівська делегація УНРади прийняла спеціальну ухвалу про заборону українським органам виконувати розпорядження та накази Польської ліквідаційної комісії¹². Реальна загроза захоплення влади поляками змусила керівництво львівської делегації УНРади ухвалити остаточне рішення про збройний виступ. Відповідальність лягла на Центральний військовий комітет, перейменований в Українську Генеральну Військову Команду на чолі з Д. Вітовським, до складу якого входило сім чоловік, серед яких був і уродженець Снятина отаман Легіону Українських Січових Стрільців Семен (Сень) Горук.

Центром організації повстання став Народний дім у Львові, тут розташовувався штаб з підготовки збройного виступу. Звідси у другій половині дня 31 жовтня 1918 р. були відіслані телеграфні повідомлення та посланці до окружних військових комітетів краю, серед них – і Коломия,

яка була центром повстання українців на Покутті, з наказом проти ночі 1 листопада збройними виступами взяти під контроль відповідні міста та повіти¹³.

Практично без збройної боротьби було встановлено українську владу у Снятинському повіті. Повітовим комісаром нової української влади в Снятині 1 листопада 1918 р. став поручник Г. Мартинець, а його заступником – Жуковський. Повітовим командантом обрано поручника В. Одинського. До складу повітової ради входили хорунжі В. Костащук, А. Тофан, чотарі В. Мурмилюк, К. Сирневський, Іл. Франко, Ткачук. Головний осередок влади розташовувався у снятинській ратуші. Повітова команда Снятина була підпорядкована окружному осередку у Коломиї¹⁴. Підрозділи українських військових сил у Заболотіві очолював поручник Яків Голота¹⁵.

Отож, на початку листопада 1918 р. за участю українських воїнів і місцевого населення у краї встановлено владу УНРади. На нашу думку, цим актом завершувався початковий етап революції, змістом якого було встановлення української національно-демократичної влади в краї й започатковувався наступний, більш складний і копіткий – розбудови й утвердження самої держави, її органів влади й управління, місцевого самоврядування, судової системи, збройних сил і – чи не найголовніше – господарства краю.

Сучасники визнавали, що Покуття стало в час ЗУНР найкращою зорганізованою округою Східної Галичини. Розпочинали активну діяльність повітові ради, відбувалися вибори повітових і громадських комісарів, прибічних рад, міліції.

У законодавчому органі Західно-Української Народної Республіки – Українській Національній Раді – Снятинський повіт представляв Антін Онищук. Серед парламентських послів і представників українських політичних партій, уродженців або тих, що довгий час жили на Снятинщині, у складі центрального осередку УНРади були представлені Василь Стефаник, Кирило Трильовський, Лев Ганкевич, Антін Крушельницький та ін.¹⁶ Снятинську повітову УНРаду очолив відомий український письменник і адвокат І. Семанюк (Марко Черемшина)¹⁷.

У партійній сфері населення Снятинського повіту підтримувало радикалів, які виступали за негайне проведення аграрної реформи. В Українській радикальній партії виділилась опозиційна до офіційного проводу “Селянсько-радикальна партія” (Покутська група) К. Трильовського, яка звинуватила керівництво УРП в пасивності й намірах розпустити партію. В УНРаді діяла фракція “Селянсько-радикальний клуб”, заснована К. Трильовським, І. Дувіраком, П. Шекериком¹⁸. 16 лютого 1919 р. група К. Трильовського провела в Коломиї конференцію з участю 321 делегата, більшу частину представляли селяни з Покуття, серед яких були і жителі Снятинщини. Конференція проголосила себе загальнопартійним форумом і обрала нову управу на чолі з К. Трильовським¹⁹. В окремі заяві керівний осередок повідомив, що «партія відтепер називається “Селянською радикальною партією” (СРП). В ряді місцевостей члени СРП створили партійні організації, провели народні віча²⁰. Загальноповітові збори організаційних комітетів, які відбулись у Снятині 6 квітня 1919 р., підтримали діяльність СРП²¹.

На правовій основі відбувалося творення місцевих органів влади. Зокрема, 16 листопада УНРада прийняла “Тимчасовий закон про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки”, згідно з яким на території ЗУНР залишалося в силі все попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам, суті і цілям Української держави. Всі державні службовці колишньої Австро-Угорської імперії, які бажали чесно служити Українській державі, склали письмове “приречення” (присягу) і залишилися на своїх місцях. Усі адміністративні органи і власті на території ЗУНР підпорядковувалися Державному Секретаріатові. У повіті представником і основним органом державної адміністрації був повітовий комісар, якого призначав і звільняв Державний секретар внутрішніх справ. Йому підпорядковувалися повітовий військовий командант і командант жандармерії²².

На чолі повіту стояв призначений Національною Радою повітовий комісар (на Снятинщині був обраний Гнат Мартинець), а в судових повітових округах – делегати Комісаріату Української Національної Ради.

У листопаді 1918 р. були прийняті ще два важливі розпорядження: про створення жандармерії і регулярної армії. Підпорядковувалась державна жандармерія Державному Секретаріату військових справ. Організація цієї справи на місцях була покладена на окружних військових командантів і повітових комісарів. Жандармерія ЗУНР поділялась на три області: 1. Львів, 2. Станіславів, 3. Тернопіль – які, у свою чергу поділялись на жандармські відділи. Снятинський повіт увійшов до складу жандармського відділу “Городенка”²³.

Відповідно до розпорядження про створення регулярної української армії вся територія держави теж була поділена на три військові області: А – Львів, Б – Тернопіль, В – Станіславів. Кожна область ділилась на 4 військові округи, які склалися з повітів. Снятинський повіт входив до складу Коломийського

окружного військового округу, який, у свою чергу, був підпорядкований Станиславівській військовій області²⁴.

Ще одним важливим чином нової влади стала організація мобілізації до збройних сил Республіки. Була оголошена часткова мобілізація до армії чоловіків 1883–1900 рр. народження²⁵. Комісар Снятинського повіту Г. Мартинець у спеціальній прокламації від 19 травня 1919 р. “До всіх парох. урядів і гром. комісарів в повіті” закликав, щоб на основі військового приказу Окружної військової команди у Коломиї “мають гром. Комісарі зібрати всіх латинників муштин української народности уроджених в році 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1900 і 1901 і відставити протягом 48 годин до повіт. Військової Команди в Снятині. За невиконанє цього приказу відвічає гром. комісар”²⁶.

Часопис “Покутський вісник” з захопленням писав про загальну мобілізацію місцевого населення до війська: “Усі верстви нашого громадянства прийняли сей заклик з одушевленням. Із сіл напливають ряди селянства, що спішать на оборону своєї волі й своєї землі. Українські залізничники й ученики гімназії готові теж відбути свій святий обов’язок. Не стало холодним і серце інтелігента ... (який) кидає все й стає в бойові ряди”²⁷.

У грудні 1918 р. у Коломиї окремим розпорядженням були врегульовані структура і правне положення окружних військових команд (ОВК), що відповідали за набір та формування збройних сил ЗУНР. До обов’язків ОВК відносилися зберігання ладу і спокою в даній окрузі; формування українського війська з числа демобілізованих українців чужих армій; виявлення, облік та зберігання військового майна; дислокація війська²⁸. 8 грудня 1918 р. комендант Коломийської ОВК довів до відома населення повітів Покуття, в тому числі Снятинського повіту, наказ про дотримання публічного ладу і спокою. Заборонялася торгівля спиртними напоями, було закрито всі заклади торгівлі ними²⁹.

Варто особливо відзначити той факт, що здійснення цих мобілізаційних заходів відбувалося не за вказівкою центральних органів державної влади і управління, а стало актом свідомої державотворчої потуги місцевих керівників. Так, Снятинський повітовий військовий комісаріат долучився до організації збору амуніції для воїнів УГА на фронт в умовах українсько-польської війни. У спеціальній відозві “До всіх місцевих комісаріатів і урядів парох. в повіті” говорилось: “...Під сю хвилю відчуваєсь брак білля і обуви. Для кого сих матеріалів недостач? – для наших жовнірів для нашої армії, – хтож сі жовніри? – сеж наші братя, сини і мужі, котрі борються за визволення України, они відмовляють собі що їм найдорожше що їм наймиліїше. – Для того і ми будемо останніми прислужім ся іншим способом до того визволення – прислужім ся тим чим ми в силі, чого потреба вимагає. – Щоби покрити принаймні в часті сей великий і необхідний брак обуви і білля, без котрого ніяка армія не може існувати і своєї задачі виконати зарядив Держ. Секрет. внутрішніх справ одноразову збірку (:реквізицію:) білля і обуви, а також середників, до їх виробу служачих...”³⁰. Однак не варто ідеалізувати дії української влади, не завжди правильні, вмотивовані, головне – ефективні. Заради справедливості, жодною мірою – не виправдання, зазначимо, що вона постійно стикалася з новими, досі не відомими викликами в будь-якій царині діяльності. Насамперед, і формування управлінських структур, і вирішення питань соціально-економічного, суспільно-політичного, національно-культурного характеру відбувалося на фоні наростаючого українсько-польського протистояння, що переростало у жорстоку збройну боротьбу.

За основу організації судової системи була взята попередня, австрійська³¹. Державне секретарство судівництва на чолі з О. Бурачинським реформувало судову систему. За розпорядженням урядової установи на території ЗУНР створено судові округи (12) і судові повіти (130). Більша частина Покуття, зокрема і Снятинщина, входила до складу Коломийського судового округу, у складі якого проживало 79,2% українців, 8,6% поляків і 12% євреїв. Відповідно до цих даних до Коломийського окружного суду належало обрати 9 суддів (1 мандат від 40 тис. жителів), з яких сім українців, по одному поляку і єврею³². Села Снятинського повіту входили у два так звані судові повіти: “Судовий повіт Снятин” і “Судовий повіт Заболотів”. До складу першої судової інстанції входили такі села: Підвисока, Потічок, Русів, Стецева, Альбінівка, Белелуя, Ганьківці, Красноставці, Задубрівці, Драгасимів, Княже, Залуче, Завалля, Любківці, Орелець, Тулова, Видинів, Вовчківці, Будилів, Карлів, Кулачин, Микулинці, Устя, а також місто Снятин; до складу другої – Борщів, Хлібичин, Демиче, Келихів, Олешків, Трійця, Тулуків, Зібранівка, Заболотів, Попельники, Рудники, Тучапи, Іллінці, Джурів, Новоселиця, Рожнів, Тростянець. Координував роботою судової сфери Снятинського повіту військовий комендант, поручник В. Одинський³³.

Жителі Снятинського повіту на початку 1919 р. долучалися до обговорення земельної реформи, яка вважалась соціально спрямованою й мала допомогти збідованим селянам вижити в умовах важких руйнувань, безробіття, голоду і злиднів. Для прикладу, 9 лютого 1919 р. відбулося повітове віче у Снятині, 23 лютого – у Заболотіві, де були прийняті відповідні резолюції: земля має перебувати в руках українців,

що має бути законодавчо підтверджено офіційним документом; жителі Снятинського повіту висловлюють довір'я УНРаді і Тимчасовому Державному секретаріату, які ведуть підготовчу роботу у проведенні аграрної реформи; у перехідний період (коли земельна реформа ще не прийнята) усі ґрунти і ліси мають знаходитись під контролем українських повітових властей, а землі великої і середньої посілости треба передати для обробітку малоземельним і безземельним селянам³⁴.

Кульмінацією національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр. було проголошення 9 (22) січня 1919 р. у Києві Акту об'єднання Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки в єдину державу. 3 січня 1919 р. УНРада прийняла ухвалу “Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою”. В ухвалі відзначалось: “Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення українського народу, проголошує торжественно з'єдинення з нинішнім днем ЗУНР з УНР в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку”³⁵. На підтримку рішенням УНРади з 5 січня 1919 р. в містах і селах краю – Коломиї, Снятині, Заболотіві, Отинії та інших пройшли багатотисячні віча. Окрім цього, на велелюдних вічах порушувалися найважливіші проблеми політичного, національного і господарського життя – земельної реформи, виборчого закону, зовнішньополітичного становища.

Незважаючи на труднощі, молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого УНРадою 16 лютого 1919 р. Закону “Про мови”³⁶, за яким українська отримувала статус державної, Державним секретаріатом освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року було видано розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах³⁷.

На Снятинщині в рамках проведення освітньої програми діяльності формувалась повітова шкільна рада. На заклик повітового комісара Г. Мартинця у Снятині 24 листопада 1918 р. були організовані збори вчителів краю і обрано шкільним інспектором В. Равлюка, референтом С. Фодчука. На урочистому зібранні прийнято розпорядження підписатись під документом, що засвідчував служіння українській національній владі. Українське вчителство виконало розпорядження. Польські педагоги, окрім одинадцятьох, які працювали по селах і посвоячилились з українцями, не підписались під розпорядженням. А тому склалась дивна ситуація: у фахових школах та класичних гімназіях Снятина, Заболотова, сіл повіту не вистачало педагогів. Такий стан речей був виправлений: на спорожнілі місця польських учителів були запрошені молоді українські педагоги, які раніше не могли отримати посад, хоч мали відповідну кваліфікацію, а також повернулись кілька галицьких учителів, що до цього часу працювали у суміжних до Покуття населених пунктах Буковини³⁸. У березні 1919 р. у Снятині у приміщенні колишньої польської гімназії відбулася учительська конференція, на якій з'їхалися українські педагоги Снятинщини і Заболотівщини. По селах краю проводились урочисті дійства, присвячені акту злуки УНР і ЗУНР³⁹.

Українська мова ставала обов'язковим предметом для вивчення з третього року навчання в усіх державних і приватних польських, єврейських і німецьких школах. У населених пунктах Снятинського повіту попри нестачу вчителів-українців, українських підручників і учнівського приладдя, навчальний процес, як правило, не зривався у 1918–1919 навчальному році. До того ж, Державним секретаріатом освіти і віросповідань під керівництвом А. Артимовича були надіслані відповідні повідомлення у шкільні повітові ради з проханням набрати дітей на поглиблені підготовчі курси навчання різноманітних ремесел. У одному з таких оголошень за підписом Артимовича і шкільного інспектора В. Равлюка, направленому у с. Видинів Снятинського повіту читаємо: “...Тому звертаєся Д.С.о.в. (Державний секретаріат освіти і віросповідань. – А.К.) із зазивом до всего духовенства, учительства та інших верств громадянства і то інтелігентів, як і свідомих селян та робітників, щоби старалися вислати з кожного села бодай кілька селянських і робітничих дітей на підготовчі курси. По скінченню підготовчих курсів перейдуть ученики в найблизшій шк. році до відповідної найблизшої середньої або фахової школи. Д.С.о.в. переконаний, що без імпендавної співпраці всього громадянства, а поперед усього покликаного до того учительства школи не зможуть виконати як слід свого обов'язку і завдання супроти держави. А кожда, хочби сме однорічна, провалька в ділі загальної освіти – можлива і втрата!”⁴⁰.

Майже в кожному містечку і селі Снятинщини діяли молодіжні товариства “Січ”, “Сокіл”, читальні “Просвіти”, гуртки “Сільського Господаря”. Проводились Шевченківські свята, урочистості з нагоди ювілейних дат діячів історії, культури.

З перших днів революції УНРада зверталася до представників національних меншин краю, сподіваючись на їх підтримку та співпрацю. У відозві “Український Народе” від 1 листопада 1918 р. пропонувалось: “Національні меншости Української держави – Поляки, Жиди, Німці – мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради”⁴¹. Водночас “Покутський вісник”

наголошував: “Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ жиє в більшості. Побіч Українців живуть у меншості Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям... Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про панованне над нами – та се дарма. Українці те панованне силою скинуть... Треба поводити ся з Поляками і Жидами чемно, але і обережно, дбати про їх добро, але також насильство з їх сторони і замах на нашу Державу треба відкинути оружжям і то рішучо та безоглядно”⁴².

На плечі молодій державі ЗУНР (пізніше ЗО УНР) впав весь тягар українсько-польської війни 1918–1919 рр. Погіршилась ситуація для західних українців навесні 1919 р., коли на українсько-польському фронті відбувалися докорінні зміни в розстановці сил: з Франції сюди прибула 80-тисячна армія генерала Й. Галлера, сформована з польських військовополонених, колишніх австрійських солдатів і офіцерів. Ситуацію ускладнила втручання румунських військ на південно-східні кордони Галичини і окупація Покуття, зокрема Снятинщини, наприкінці весни 1919 р., яка стала результатом дипломатичних взаємин польського та румунського військового керівництва, а також Антанті.

Дослідник Микола Литвин вважає, що у військовій сфері Польщі вигідною була агресивність Румунії щодо українців, бо це послаблювало південний відтинок фронту українсько-польської війни й відволікало немало військово-матеріальних ресурсів ЗУНР⁴³. Тому вже на початку 1919 р. Варшава встановила тісні військово-дипломатичні стосунки з Бухарестом. У свою чергу Антанта побоювалась експорту більшовицької революції на захід, а тому вважала радянську Росію дестабілізуючим чинником, що заважала наведенню післявоєнного міжнародного порядку⁴⁴.

У свою чергу, румунські війська готувались захопити південно-східну частину Галичини. 13 січня 1919 р. генерал Я. Задік віддав наказ про введення стану облоги у Кіцманському, Заставнівському, Вашківському, Сторожинецькому повітах, тобто якраз у тих, які безпосередньо прилягали до Снятинського, Городенківського і Косівського повітів Галичини. Ведучи підготовку до військової акції проти ЗО УНР, румунський уряд домагався рішучих репресивних заходів щодо тих, хто з румунською окупацією Буковини переїхав до Галичини. За вказівкою Міністерства внутрішніх справ префекти повітів, які безпосередньо прилягали до Снятинщини і Городенківщини, зобов’язувались щотижня давати письмову інформацію про стан і настрої місцевого населення⁴⁵.

Уряд ЗУНР намагався застрахуватись від можливої агресії Румунії дипломатичним шляхом. Державний Секретаріат ухвалив рішення не проводити мобілізацію “в цілі виступу оружно проти Румунії... із жаданням таких самих запорук із сторони Румунії”⁴⁶. Але стривоженість української влади посилювалась, оскільки протягом кінця зими – початку весни 1919 р. спостерігалась концентрація румунських військ на пограниччі з Покуттям.

Отримавши згоду Антанті, румунський уряд дав розпорядження генеральному штабу розробити план військової операції щодо захоплення краю, після затвердження плану під кодовою назвою “Покуття”. Відповідно до плану військової операції, румунська армія повинна була перейти галицько-буковинське пограниччя і зайняти територію Східної Галичини між Карпатами і Дністром по лінії Надвірна – Отинія – Незвисько. Начальник румунського Генштабу генерал К. Презан наказував командуванню 8-ї дивізії, що “... Румунія безпосередньо зацікавлена в тому, щоб контролювати залізницю Чернівці – Коломия – Городенка, Коломия – Рахів – Сігет, якими здійснюється зв’язок між Буковиною і Трансільванією...”⁴⁷.

Для виконання операції румунські війська було поділено на три групи. Перша, центральна група, згідно з планом операції повинна була вести наступ у напрямку Неполоківці – Снятин – Коломия. Північна група здійснювала наступ в напрямку Киселів – Городенка – Незвисько. Південній групі, відповідно до диспозиції командування, було поставлене завдання вести наступ у напрямку Вашківці – Залуччя – Вижниця – Кути – Косів⁴⁸.

Напередодні наступу румунських військ прикордонна стежа Снятинського повіту постійно рапортувала до Окружної військової команди Коломії про пожвавлення на протилежному боці кордону. У суботу, 3 травня 1919 р. румунський військовий розвідувальний літак розкинув над містом листівки, надруковані польською, німецькою та українською мовами, які залякували населення швидким приходом більшовиків: “... звідомлення були призначені для околиць, зайятих большевиками, а разом як остоорога для нас, якщо ми би допустили в нашій державі до розвитку большевизму”⁴⁹. За п’ять днів до загального наступу румунських військ на Покуття українська прикордонна варта у Снятині інформувала про мобілізацію румунських військ – замість прикордонників з’явилося багато кінноти, до того ж там був відділ польських уланів⁵⁰.

Готуючись до збройного виступу проти ЗО УНР, румунський генеральний штаб 22 травня 1919 р. в ультимативній формі вимагав від окружного військового командування Коломії звільнити

територію від кордону з Буковиною до залізничної лінії Станиславів – Коломия: “Змушені необхідністю встановити зв’язок між буковинським і північно-трансільванським фронтами і з огляду на обставину, що цей зв’язок може бути установлений тільки через оволодіння залізничною лінією Коломия – Мармарош-Сігет, наші окупаційні війська на Буковині отримали наказ вранці 24 числа цього місяця просунутися вперед і зайняти згадану залізничну лінію. Водночас верховне командування румунської армії видало інструкцію, щоб при виконанні цього чисто військового завдання ми оминали сутичок з вашими військами”⁵¹. Окрім цього, під виглядом боротьби з угорським комуністичним режимом, румунський уряд зажадав від українців протягом 24 годин (за іншими даними – 12 годин⁵²) передати у розпорядження румунського війська залізницю: “... усунути українські війська із залізничних шляхів (Снятин, Коломия, Хриплин, Делятин, Ясіня) та з повітів лежачих при цих шляхах, бо вимагають того стратегічні румунські пляни проти Мадярів. Жадання своє оправдовує румунський комендант приказом своєї влади за згодою Антанти”⁵³.

Сучасники тогочасних подій засвідчують про неготовність українських військових формувань зупинити ворога на прикордонні, оскільки головна увага приділялась організації опору полякам на фронті в українсько-польській війні 1918–1919 рр.⁵⁴. Поручик Микола Бурнадз, який очолював третю сотню прикордонної сторожі у Снятині, повідомляв, що українські воїни в організації охорони рубежу були невишколеними, румунських прикордонників на буковинській стороні р. Пруту і р. Черемош було удвічі-тричі більше⁵⁵. Ще одною причиною неорганізованості напередодні наступу румунських військ сучасники вважали військову диктатуру керівника Окружної військової команди у Коломії Теодора Примака⁵⁶. Не було спільної позиції місцевого українського військового командування після того, коли було повідомлено про наступ румунських військ. У ході обговорення на нараді Окружної військової команди у Коломії міркування стосовно дислокації військових частин були різними. Одні вважали здійснити негайну загальну мобілізацію воїнів на українсько-румунському пограниччі. Інші ж, навпаки, висловлювались про неготовність зустріти ворога: “На цілیم румунським фронті від Городенки до Жабього (Верховини. – А.К.) є трохи більше як два курні. По окопах самі новобранці...”. Дехто радив стягнути все військо і піти в гори, де мали б допомогти гуцули, на що інші перечили: “Там згинемо за тиждень з голоду, бо Гуцули самі голодують і вмирають”⁵⁷. Важко було обрати правильний крок ще й тому, що Державний Секретаріат військових справ ЗО УНР не прийняв відповідних дипломатичних чи військово-стратегічних рішень у розв’язанні проблеми. Окружна військова команда зійшлася на тому, що збірним пунктом для евакуйованих частин мало стати с. Нижнів над р. Дністром (зараз село Тлумацького району).

Двадцять четвертого травня 1919 р. румунські війська вторглися на територію Покуття. Державний Секретаріат віддав наказ військам УГА не чинити збройного опору і розпочати евакуацію. Румунські війська безперешкодно просувалися Покуттям, не зустрічали серйозного опору. Украй невдалою була доля снятинського куреня прикордонної сторожі, яка фактично першою зустрічала наступ ворога. Її керівник сотник Небиловець замість того, щоб зі своїми військовими загонами здійснювати спротив, 24 травня 1919 р. увійшов до складу місії Державного Секретаріату військових справ на чолі зі Степаном Витвицьким у переговорах з румунськими військами. А тому триста скорострільів опинились в руках ворога. Лише частина воїнів на чолі з чотарем М. Бурнадзом зуміла вирватись з лещат ворога і відступити до Коломії. Натомість надзвичайно злагоджено діяв загін військових новобранців поручика Голоти, дислокований у Заболотіві. Вирушивши до Коломії, а потім і до Станиславова, цей загін зумів призупинити грабування польськими військовополоненими харчів, амуніції, озброєння. Успішно прорвалися до Нижнева прикордонний курінь городенківської військової залоги під керівництвом сотника Світлика та Буковинська сотня⁵⁸. Військові частини у с. Нижнів Товмацького повіту очолив поручик Володимир Бемко.

До кінця травня 1919 р. фактично уся територія Покуття була окупована румунськими військами. Румунська періодична преса розглядала захоплення Покуття не як ворожий акт, а лише виключно для того, щоб встановити залізничне сполучення між Буковиною і Керешмезе (тепер селище Ясіня Рахівського району Закарпатської області), де б мали зупинитись румунські війська. Відповідно була підготовлена прокламація, яку розкидали з літаків у Коломії та його околицях. У листівці стверджувалось, що румунська армія не вступила в Галичину, щоб вести війну з українською армією чи місцевим населенням. “Тому ми просимо, – вказувалось у прокламації – всіх солдатів і цивільних осіб з зайнятої нами території добровільно здати всю зброю, амуніцію і інші військові матеріали і продовжувати виконувати свої щоденні заняття”. Разом з тим окупаційна влада гарантувала поважати життя і власність усіх мешканців, котрі не чинитимуть актів ворожості; згідно зі старими крайовими законами під наглядом румунської армії буде надалі здійснюватися тутешніми чиновниками управління владою⁵⁹.

28 травня 1919 р. після зустрічі командира 8-ї румунської дивізії генерала Я. Задіка з польським генералом Кралічеком вирішено створити спільне військове командування. Наприкінці травня 1919 р. польське керівництво скерувало на Покуття свої частини. Снятинський повіт, як і інші повіти Покуття, очолював військовий командир, який підпорядковувався територіальному Комітету. Ріка Дністер була поділена на сектори⁶⁰.

Костянтин Кройтор стверджує, що румунська влада намагалась приборкати неправомірні дії поляків, які у ході відступу військових частин на Покутті прагнули перебрати у свої руки місцеву владу і звільнити з адміністративних посад українців. У відповідь румунським військовим керівництвом у трьох повітах Покуття префектами були призначені поляки, а їх заступниками – українці. В інших трьох повітах префектами призначено українців, а їх заступниками – поляків⁶¹. У Снятинському повіті префектом став поляк.

Окупаційна влада увела в грошовий обіг румунську валюту – лей, скасувавши обов'язковий курс української гривні. Це призвело до скрутного матеріального становища населення краю: місцеві спекулянти за невідповідним курсом розмінювали гривні на румунські леї (грошова вартість гривні знижувалась на 35–50%)⁶². Румунські військові реквізували усе майно після відступу військ УГА (склади зброї, амуніції, продовольства, залізничні потяги), були створені спеціальні комісії, які зайнялися інвентаризацією та оцінкою усього пожиття. Проте більшість продовольства роздали місцевому населенню, а решту оприбуткували і вивезли до Румунії. Про це свідчить телеграма міністерства закондонних справ Польщі представникові в Бухаресті від 18 червня 1919 р. про становище на Покутті, окупованому румунськими військами. У ній вказувалось, що румуни реквізують військові та сільськогосподарські машини і без реєстрації вивозять на Буковину. Це не відповідає союзним намірам польсько-румунського співробітництва⁶³.

Після того, як 3 липня 1919 р. польські війська розпочали наступ проти армії ЗУНР, румунське командування переглянуло дислокацію військ на півночі Бессарабії, Буковини та на Покутті й протягом 17-25 серпня 1919р. евакуювало румунські війська з Покуття. На основі попередньої домовленості встановлено військовий кордон від с. Бабин на Дністрі до с. Яблуниця на Білому Черемоші⁶⁴. Снятинщина остаточно опинилась у руках поляків.

Отже, жителі Снятинського повіту активно включились у політичну боротьбу за державність західних українців. Напередодні листопадової революції 1918 р. на західноукраїнських землях у краї прокотились дві хвилі народних віч на честь проголошення самостійності УНР, підписання Берестейського мирного договору, підтримки ідеї об'єднання з Наддніпрянською Україною і утворення українського автономного коронного краю в Австро-Угорщині. Практично без збройної боротьби встановлено українську владу на Снятинщині. Дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР, тут забезпечено процес формування й діяльності місцевих правоохоронних органів, збройних сил. Активно розгорталось культурно-освітнє життя краю. Попри декларування органами влади ЗУНР міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, національно-культурні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу.

Румунська окупація Покуття, зокрема і Снятинщини, у травні 1919 р. відповідала планам Антанти щодо стримування більшовизму, а Польщі була вигідною на завершальному етапі українсько-польської війни, оскільки відволікало на південному фронті немало військово-матеріальних ресурсів ЗО УНР. Захоплення південно-східної частини Галичини вважаємо доволі легким, оскільки румунські військові частини були підготовленими до такого кроку. Окупація краю була центром протиріч румунського і польського військового командування. Причому, як засвідчують джерела, місцеве українське населення просило допомоги від румунської окупаційної влади призупинити пограбування і здириства польських військовиків. Однак після завершення українсько-польської війни у ході румунсько-польських домовленостей у другій половині серпня 1919 р. Снятинщина опинилась

під

владою

Польщі.

¹ Бемко В. Напад румунів на Покуття 24 травня 1919 / Володимир Бемко // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. – 960 с. – С. 819–824; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин / М. Бурнадз // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – С. 30–41; Воробець В. 1 падлиста 1918 р. у Коломії / Віктор Воробець // Український скиталець. – 1920. – № 1. – С. 19–23; Кузич І. Листопадіві дні в Коломії / Іван Кузич // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. – 960 с. – С. 759–763; Фодчук С. Народне шкільництво в Снятинщині (за української влади) / Семен Фодчук // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями і вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт : Бібліотека видавництва «Снятин», число 4, 1979. – С. 50–54; Д.М. Листопадіві дні в Коломії / Д.М. // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. – 960

- с. – С. 751–766; 3 днів тривоги на Покуття. Хроніка 23–28 травня 1919 р. // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – С. 14–30.
- ² Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станіславів, 1918. – 26 с.; Вісник Державного Секретаріату Військових Справ: 1918. – Ч. 1. – 1 грудня; Вісник державних законів і розпорядків ЗО УНР. – Вип. 3. – Станіславів. – 1919. – 2 березня.
- ³ Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР / Володимир Великочий. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 278 с.; Добржанський О.В. Бажаємо до України! / О. Добржанський, В. Старик. – Одеса : Маяк, 2008. – 1168 с.; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Керівник авторського колективу й відповідальний редактор О.Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – 627 с.; Карпенко О. Листопадова 1918 року національно-демократична революція на західноукраїнських землях / Олександр Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 18–21; Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.; Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 / Микола Литвин. – Львів : Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.; Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 368 с.; Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року) / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 132–139, та ін.
- ⁴ Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків. Гаслова енциклопедія / Михайло Бажанський. – Дітройт, 1983. – 256 с.; Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – 88 с.
- ⁵ Кройтор В. Проблема Покуття у відносинах між Румунією і ЗУНР / Володимир Кройтор // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. На пошану професора Олександра Карпенка. – 2001. – Ч. 5–6. – С. 231–235; Кройтор К. Проблема Покуття під час польсько-української війни / Костянтин Кройтор // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – 374 с. – С. 309–310; його ж. Румунська історіографія про Покуття в часи ЗУНР / Костянтин Кройтор // Ямгорів. Літературно-мистецький і краєзнавчий журнал. – Снятин : ПрутПринт, 2000. – Ч. 11–12. – С. 84–90.
- ⁶ Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / Іван Монолатій. – Коломия, 2000. – 80 с.; його ж. Покуття у контексті боротьби галицьких українців за державну незалежність (1918–1919 рр.): соціальне та індивідуальне як модель пошуку національно-історичної свідомості / Іван Монолатій // Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. – Seria : Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój, Nr. 2. – Toruń-Kijów, 2003. – S. 93–107.
- ⁷ Харитон В. Покутяни: Літературно-документальний диптих: У 2-ох частинах / Василь Харитон. – Снятин : Прут Принт, 2010. – 272 с.; його ж. Снятин над Прутом: Частина перша. Нариси історії міста та околиць від найдавніших часів до початку ХХ століття. – Снятин : Прут Принт, 2003. – 224 с.
- ⁸ Українське слово. – 1918. – 10 березня; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О.Карпенко. – Т.1. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / Укладачі О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 96–97.
- ⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України), ф. 146, оп. 4, спр. 5193, арк. 140.
- ¹⁰ Українська Національна Рада // Діло. – 1918. – 20 жовтня.
- ¹¹ Проголошення Української Держави // Діло. – 1918. – 22 жовтня; Українське слово. – 1918. – 22 жовтня.
- ¹² Українське слово. – 1918. – 30 жовтня.
- ¹³ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Львів : Червона Калина, 1931. – 448 с. – С. 57.
- ¹⁴ Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків. Гаслова енциклопедія / Михайло Бажанський. – Дітройт, 1983. – С. 124–125.
- ¹⁵ Д.М. Листопадові дні в Коломиї / Д.М. // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. – С. 751.
- ¹⁶ Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1921. – С. 21–24.
- ¹⁷ Гуйванюк М. Марко Черемшина: невідоме й призабуте. Наукові розвідки, републікації, документи / Микола Гуйванюк. – Снятин : Прут Принт, 2007. – 108 с. – С. 19.
- ¹⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Керівник авторського колективу й відповідальний редактор О.Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – С. 233.
- ¹⁹ До нового діла // Громадський голос. – 1919. – 19 лютого.
- ²⁰ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Керівник авторського колективу й відповідальний редактор О.Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – С. 233.
- ²¹ Громадський голос. – 1919. – 10 травня.
- ²² Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станіславів, 1918. – С. 5–7.
- ²³ Державний архів Львівської області, ф. 1259, оп. 1, спр. 31, арк. 113–114.
- ²⁴ Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станіславів, 1918. – С. 2.
- ²⁵ Вісник Державного Секретаріату Військових Справ: 1918. – Ч. 1. – 1 грудня. – С. 2–4; 3 приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт. Заболотів Снятинського району Івано-Франківської області. Ф. 1. Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 5, арк. 1.
- ²⁶ 3 приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт. Заболотів Снятинського району Івано-Франківської області. Ф. 1. Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 3, арк. 1.
- ²⁷ Покутський вісник. – 1918. – 4 грудня; Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / Іван Монолатій. – Коломия, 2000. – С. 19.
- ²⁸ Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / Іван Монолатій. – Коломия, 2000. – С. 19.

- ²⁹ Січковий голос. – 1918. – 12 грудня.
- ³⁰ З приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт. Заболотів Снятинського району Івано-Франківської області. Ф. 1. Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 2, арк. 1.
- ³¹ Збірник законів, розпорядків та об'їжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станіславів, 1918. – С. 4–5.
- ³² ЦДАЛ України, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 20–21.
- ³³ З приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт. Заболотів Снятинського району Івано-Франківської області. Ф. 1. Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 6, арк. 1.
- ³⁴ Нове життя. Щоденник. – 1919. – 5 березня.
- ³⁵ Нова Рада. – 1919. – 24 січня
- ³⁶ Вістник державних законів і розпорядків ЗО УНР. – Вип. 3. – Станіславів. – 1919. – 2 березня.
- ³⁷ Великочий В. Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР / Володимир Великочий // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. / Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломії магдебурзького права, Коломия, 27 жовтня 2005 р. / За ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2005. – С. 77–91. – С. 79.
- ³⁸ Фодчук С. Народне шкільництво в Снятинщині (за української влади) / Семен Фодчук // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями і вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт : Бібліотека видавництва «Снятин», число 4, 1979. – С. 50–51.
- ³⁹ Там само. – С. 51–52.
- ⁴⁰ З приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт. Заболотів Снятинського району Івано-Франківської області. Ф. 1. Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 4, арк. 1
- ⁴¹ Український народ! // Діло. – 1918. – 2 листопада.
- ⁴² Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають у межах нашої держави // Покутський вісник. – 1918. – 10 листопада.
- ⁴³ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 / Микола Литвин. – Львів : Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – С. 368.
- ⁴⁴ Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. – 524 с. – С. 356.
- ⁴⁵ Кройтор В. Проблема Покуття у відносинах між Румунією і ЗУНР / Володимир Кройтор // // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. На пошану професора Олександра Карпенка. – 2001. – Ч. 5–6. – С. 232–233.
- ⁴⁶ Там само. – С. 231.
- ⁴⁷ Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт–Львів, 2010. – 456 с. – С. 165.
- ⁴⁸ Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. – С. 357.
- ⁴⁹ Румунські звідомлення // Покутський Вістник. – 1919. – 8 травня.
- ⁵⁰ Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин / М. Бурнадз // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – С. 33; Бемко В. Напад румунів на Покуття 24 травня 1919 / Володимир Бемко // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. – 960 с. – С. 821.
- ⁵¹ Добржанський О. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921). Документи і матеріали / Олександр Добржанський, Володимир Старик. – Чернівці : Чернівецька обласна друкарня, 2009. – 512 с. – С. 411.
- ⁵² З румунської окупації // Український прапор. – 1919. – 8 серпня.
- ⁵³ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 / Микола Литвин. – Львів : Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – С. 370; З днів тривоги на Покутті. Хроніка 23–28 травня 1919 р. // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – С. 14.
- ⁵⁴ Бемко В. Напад румунів на Покуття 24 травня 1919 / Володимир Бемко // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. – 960 с. – С. 819.
- ⁵⁵ Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин / М. Бурнадз // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – С. 32
- ⁵⁶ З румунської окупації // Український прапор. – 1919. – 8 серпня.
- ⁵⁷ З днів тривоги на Покутті. Хроніка 23–28 травня 1919 р. // Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт, 1979. – С. 15.
- ⁵⁸ Там само. – С. 19.
- ⁵⁹ Czernowitzer Morgenblatt (Чернівці). – 1919. – 27 травня; Добржанський О. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921). Документи і матеріали / Олександр Добржанський, Володимир Старик. – Чернівці : Чернівецька обласна друкарня, 2009. – С. 413–414.
- ⁶⁰ Кройтор К. Проблема Покуття під час польсько-української війни / Костянтин Кройтор // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – 374 с. – С. 309.
- ⁶¹ Там само.
- ⁶² Український прапор. – 1919. – 15 серпня.
- ⁶³ Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 3. Книга 1. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – С. 121–122.
- ⁶⁴ Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) [Кол. моногр.] / В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін. За заг. ред. В.М. Ботушанського. – Чернівці : Рута, 2005. – 744 с. – С. 497.